

УДК 821.112.2Д-3.09

АВТОФІКЦІЯ В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ШВЕЙЦАРСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА П. НІЗОНА

Кучер З.І.

Черкаський державний технологічний університет

У запропонованій статті аналізується рання творчість одного з найвидатніших швейцарських письменників, представника «нової генерації» Пауля Нізона, в контексті автобіографічного дискурсу. Основна мета дослідження полягає в ідентифікації та аналізі принципів і прийомів своєрідного автобіографічного моделювання в ранніх творах П. Нізона. Окрім цього, в статті розглядається проблема співвідношення фактуальності та фікціональності, а також поняття «автобіографія» та «автофікція».

Ключові слова: автофікція, автобіографія, фактуальність, фікціональність, автобіографічний метатекст.

Постановка проблеми. В запропонованому дослідженні розглядається проблема співвідношення фактуальності та фікціональності, а також поняття «автобіографія» та «автофікція» на матеріалі ранньої творчості швейцарського німецькомовного письменника «нової генерації» Пауля Нізона.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми співвідношення фактуальних та фікціональних жанрів автобіографічної літератури, критерії диференціації автобіографічних та фікціональних текстів, визначення жанрового статусу тих творів, які не можуть вважатися автобіографічними, хоча й написані на основі

автобіографічного матеріалу, останнім часом викликають стійкий інтерес серед німецькомовних літературознавців. В контексті запропонованого дослідження, матеріалом якого є рання творчість П. Нізона, особливого значення набувають праці Ю. Вайзер, К. Бенне, М. Вагнер-Егельгаф, А. Шюльке та Д. Крокауер, які розглядають творчість зазначеного письменника в контексті автофікціональної літератури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість німецькомовних праць, в яких творчість П. Нізона розглядається в контексті автофікціональної літератури, бракує досліджень, в яких виокремлюються своєрідні змістові та структурні ознаки автофікціонального письма ранніх творів, які проявляються в особливому творчому моделюванні поетичного світу відомого швейцарського письменника.

Мета запропонованого дослідження полягає в ідентифікації та аналізі принципів і прийомів своєрідного автобіографічного моделювання в ранніх творах швейцарського німецькомовного письменника «нової генерації» П. Нізона.

Викладення основного матеріалу. Слід зазначити, що концепт «автофікція» був уведений в німецькомовний дискурс літературознавцем Клаудією Гронеманн. В своїй праці «Про літературну структуру автобіографічного суб'єкта Сержа Дубровського» [4] дослідниця зауважує, що автофікція зміщує акценти з подій, які зображені в автобіографічних творах, на спосіб їхньої репрезентації. Об'єктом автофікції, на її думку, стає саме мова та процес написання твору. Визначаючи автофікцію як свого роду мутацію автобіографії під впливом творчої вигадки, К. Гронеманн розглядає таку трансформацію, в першу чергу, як мовний феномен та акцентує увагу на незвичайних формах та способах організації автобіографічного матеріалу, а саме: відмова від зв'язної оповіді, лінійного часу, конкретного місця, порушення логічних зв'язків, аморфність, мозаїчність, фрагментарність, відсутність чіткої визначеної фабули. Отже, йдеться про фікціоналізацію самого процесу письма. Слід зауважити, що в такому контексті німецька дослідниця поділяє точку зору французького літературознавця С. Дубровського, який розуміє під автофікцією автобіографію, яка підпорядковується, в першу чергу, не законам реальності, а законам мови.

Інша німецька дослідниця Ютта Вайзер акцентує увагу на значній ролі несвідомого в процесі написання автобіографічного твору і є також прихильницею мовної концепції автофікції. В своїй праці «Психоаналіз та автофікція» вона зазначає: «На відміну від автобіографії, в якій розповідь про пережите здійснюється на основі свідомого згадування, автофікція розглядається як «автобіографія несвідомого», де немає раціонального контролю, а є місце вільним асоціаціям» [9, с. 48]. Ю. Вайзер наводить також деякі змістовні та структурні ознаки автофікціонального письма, а саме: спонтанність, асоціативність, нехтування правилами синтаксису, стилю та пунктуації. Окрім цього, вона пов'язує психоаналітичне виявлення істини з гносеологічними передумовами автофікціональних текстів. Лише за допомогою асоціативного письма, на думку дослідниці, мож-

на відтворити різноманітне психологічне життя індивідуума з його внутрішніми протиріччями, а також сприяти повному та комплексному розкриттю власного «Я», а оригінальність письма є єдиною гарантією індивідуальності суб'єкта.

Аналізуючи творчість П. Нізона в автобіографічному контексті, німецький дослідник Крістіан Бенне наголошує, що фікція не є вирішальним параметром фікціонального письма та надає великого значення пам'яті та життєвим спогадам письменника, які, на його думку, проявляються лише у межах фікціонального світу. «Процес написання піднімає спогади на поверхню, і ці спогади, без яких неможливо було щось створити, самі диктують, що взагалі писати» [3, с. 299]. Отже, як зазначає К. Бенне, лише завдяки автофікції можливо літературно оформити індивідуальні та колективні спогади.

Цікавою є думка іншої німецької дослідниці Мартіни Вагнер-Егельгаф, яка не відокремлює автофікцію від автобіографічного письма та вважає її одночасно автобіографічною та фікціональною, оскільки вона генетично пов'язана з автобіографією та відповідає її структурним характеристикам. Існування та сприйняття автофікції можливо лише в тісному взаємозв'язку з автобіографією, але при усвідомленні так званої демаркаційної лінії, яка відокремлює фактуальний простір від фікціонального.

На думку Анне Шюльке, автофікція Пауля Нізона – це мовний феномен, який розкривається саме в момент написання твору та визначає основні етапи становлення «я» героя. Творчий процес для П. Нізона не існує поза межами самого життя, оскільки воно надихає письменника та надає матеріал для творчості. Характерним для ранньої прози П. Нізона, з одного боку, є пошуки власного «Я», а з іншого – прагнення з'ясувати сутність цього фрагментарного, аморфного та «децентрованого» «Я» у тексті, що є свідченням скептицизму автора, який актуалізується в критиці мізерного та неосяжного людського буття.

Про літературний феномен П. Нізона, який проявляється в особливому творчому моделюванні поетичного світу та самоідентифікації, йдеться в роботі Д. Крокауер [5], яка акцентує увагу на незвичайній манері оповіді письменника та його відмові від традиційного лінійного викладення ходу подій.

Матеріалом запропонованого дослідження є перший роман швейцарського німецькомовного письменника П. Нізона «Canto» (1963), – який є невід'ємною складовою цілісного феномену автобіографічного метатексту автора. Йдеться про певні стійкі теми, мотиви та образи, характерні для ранньої творчості П. Нізона, які згодом повторюються та з'являються в іншій конфігурації в його пізніх автобіографічних романах та щоденниках.

У визначенні терміну «автобіографічний метатекст» спираємося на думку російської дослідниці Болдиревої О. М., яка розуміє під цим поняттям «автобіографічний духовний комплекс та принципи автобіографічного письма, які створюють сутність автобіографічної поезики автора та реалізуються у всіх його творах» [1, с. 115].

На думку німецького дослідника П. Рустергольда [6], роман «Canto» порушує традиційні автобіографічні канони та визначається своєрідною

манерою оповіді, для якої характерна аморфність та фрагментарність.

Зауважимо, що з одного боку, зазначений роман слід розглядати як класичний автобіографічний твір, оскільки він містить типові для автобіографії ідентичність автора, оповідача та протагоніста, які в процесі оповіді граматично експлікуються в першій особі однини, з іншого боку, поняття дійсності стає в тексті відносним, зв'язок між «Я» та світом мінливий, зафіксований лише в процесі написання. Особливий тип побудови роману характеризується руйнуванням причинних та часових зв'язків, фрагменти минулого, теперішнього та майбутнього, поєднуючись між собою, відтворюються у вигляді неструктурованого, дискретного та асоціативного письма.

Роман «Canto» можна умовно поділити на три частини. Кожна з них демонструє певний етап пошуків сенсу буття головного героя, який вирушає до Риму, де намагається віднайти себе, «приєднавшись» до цього вічного міста: «Мені дуже тісно. Я хочу у світ. Коли я туди потраплю?» [6, с. 7], «Хочу на волю. Хочу у світ» [6, с. 18], – повторює він постійно.

Визначальним для проблематики роману та його структури стає образ Риму, який тісно переплітається з такими мотивами, як втеча героя та смерть батька. Тотальність великого міста створює, з одного боку, відчуття мізерності всього, що оточує людину, а з іншого, стає гігантським віддзеркаленням незбагненності та недосяжності світу, абсурдності буття.

Поведінка героя у межах мегаполіса призводить до розвитку незвичайної оповідної стратегії, що передбачає, замість логічного та послідовного викладення подій, своєрідний колаж, перенасичений думками героя, його враженнями та почуттями. Окремі картини минулого, нав'язні спогадами про дитинство, поєднуються між собою за допомогою гри асоціацій, індивідуального потоку свідомого та підсвідомого і відтворюють враження про миттєвість та неосяжність дійсності, яка оточує протагоніста: «Існують такі місця, це лише місця, де відбувається дія, де швидко минають дні та ночі, маленькі куточки життя, які дарують тобі хвилини усвідомлення. Ти знаходишся на такому місці, і раптом твою свідомість осягає полум'ям та освітлює усе життя, саме тут, на цьому місці. Це такі місця-хвилинки, де ти зненацька на мить оживаєш, і тебе осягає світло, а ртутний стовпчик радості життя піднімається вгору» [6, с. 57]. Слід зауважити, що зазначені місця стають в романі метафорою внутрішнього світу «Я» протагоніста. Йдеться не про конкретний локальний простір, а про суб'єктивне сприйняття місця, асоціативні індивідуальні спогади та переживання автора.

В процесі розвитку дії прагнення протагоніста до відкриття неповторного «Я» все більше підсилюється, але йому не вдається вирішити проблеми власної екзистенції, звільнитися від самотності. Його пошуки, нав'язні духом великого міста, визначають позицію щодо «Я»: «Хто я? В Римі я нічим не відрізняюся від інших подорожніх... Хто? Той, хто відчуває себе подорожнім... Той, хто хотів йти не один, а поряд із кимось... Я. Стипендіат. Дитя підозри, довірливості та гніву. Я. Блукаю різними дорогами. Безглузде існування» [6, с. 177].

В цьому контексті слід говорити про аморфне, «розщеплене» «Я», якому так і не вдалося віднайти свою глибинну, індивідуальну сутність: «Чи ми живемо? Чи живемо ми у часі? Статисти на прогулянці. А вдома шафа, наповнена ролями. Невдахи. Я – лише букет легенд, віяло площ. Я мушу вважати себе мертвим» [6, с. 166].

Спроби протагоніста налагодити справжні стосунки зі світом не реалізуються, а його само-рефлексія демонструє, з одного боку, невгамовне прагнення до відкриття глибинного «Я» завдяки своїм почуттям та всупереч усьому, а з іншого – відчуття безпорадності та катастрофи, яке його поглинає у межах великого міста. Як символ недоступності та незбагненності, місто Рим все сильніше підштовхує його до усвідомлення власного «Я», але одночасно демонструє абсурдність його прагнень: «Мені тісно, я більше не витримую... І все ж таки це місто Рим існує, я занурений у нього, як в окупі, але мені не увійти в нього...Коли я потраплю туди? Я хочу у світ...я лежу перед воротами цього міста. Зовсім близько, але поза досяжністю» [6, с. 18-19].

Цікавим є той факт, що в процесі розвитку дії твору змінюється перспектива оповіді, тотожність оповідача і протагоніста граматично оформлюється за допомогою особових займенників другої та третьої особи однини. Такі модифікації, на думку А. Шюльке, стосуються, в першу чергу, внутрішніх інтенцій оповідача. Використовуючи особовий займенник «Я», він згадує конкретні факти свого життя: дитячі роки, юність, студентство, опиняючись на різних часових рівнях. Коли в тексті з'являються особові займенники «він» чи «ти», оповідач ніби «приміряє» для себе різні ролі, намагаючись з'ясувати свою справжню сутність, що ймовірно свідчить про його спробу структурувати власне «я», віднайти свою ідентичність під час творчого процесу. Такі літературні прийоми розглядаються як можливість самоідентифікації та самозаглиблення в процесі письма та демонструють філософську протилежність між «децентрованим суб'єктом автофікції та автономним, впевненим у собі суб'єктом автобіографії» [8, с. 57].

В контексті усвідомлення втрати власної ідентичності протагоніст поступово заглиблюється в процес пізнання «Іншого» через порівняння з собою, намагається віднайти свою ідентичність завдяки комунікації з «Іншим». Він постійно звертається до фото померлого батька, розмовляючи з ним та повертається подумки до дитинства. Образ батька стає мовби двійником героя, оскільки той намагається наблизитися до рідної людини, «вжитися» в його долю, відчуваючи споріднену душу та шукаючи спільні риси. Постійна розмова з померлим батьком наближує його до процесу комунікації, але стан його відчуження ще більше ускладнюється та перетворюється на невід'ємну складову його життя. Неможливість справжнього спілкування з рідною людиною, яка померла, провокує подальші пошуки власної ідентичності. Свою спорідненість та близькість з батьком він вбачає лише завдяки тому, що той колись теж був чужинцем у цьому місті: «Батько на потемнілому від диму фото, батько в просторому довгому жакеті з круглим комірцем, батько в розкішному капелюсі з похмуро нахиленими полями.

Оця твоя чудернацька говірка. Звичайно я чую цю говірку, коли дивлюсь на фото та спостерігаю, як ти озирасяєшся, а вигляд у тебе такий, ніби тебе примушують тікати, та кризь дим цигарок ти дивишся на мене поглядом чужинця з того самого парку, який має до мене пряме відношення: завдяки тобі став моєю батьківщиною. Батьку! Прибульцю! Слухай мене, я розмовляю з тобою зі своєї чужини» [6, с. 39]. В такому контексті почуття безпорадності та несправжнього існування в цьому світі ще більше підсилюється та стає невід'ємною складовою життя героя.

Подальші спроби протагоніста все більше заглибитися у світ «іншого» і надалі зазнають поразки. Він не може налагодити стосунки з дівчиною, яка уникає його: «Марія ухиляється від мене і я не можу зрозуміти, яким чином. Її шляхи ніде не перехрещуються з моїми, її шляхи віддаляються від мого розуміння. Вона пробігає по стінах, гуляє по стелі, іде вздовж лінії горизонту» [6, с. 140]. Нереалізованою є також спроба налагодити стосунки із друзями: молодим художником Пітом Пітвіком та скульптором Бальбеком з Берліну, оскільки вони, на думку нізонівського протагоніста, не прагнуть ніякої свободи, вони обмежені певними

ролями, які нав'язує їм суспільство. Отже, він так і залишається чужинцем у великому місті та не може подолати свою самотність, оскільки намагається бути вільним та не хоче лише виконувати ролі, які йому призначені: «А той, кого ми відправили шукати мене на ті місця – кого він знайшов? Лише пастиря повій. Роль, і більш нічого. Чи може бути таке, що людина подорожує з однієї ролі в іншу? Що залишається від того, хто пішов? Легенда. Хто зберігає її? Той, хто його знав. Мені потрібні легенди» [6, с. 14].

Висновки з дослідження. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що автофікція у П. Нізона невідокремлена від автобіографічного письма, оскільки вона генетично пов'язана з автобіографією. Але зауважимо, що автофікцію в творчості відомого швейцарця слід розглядати не з точки зору референційного підходу, коли фікціоналізації підлягає зміст автобіографії, а в мовному аспекті, що передбачає фікціоналізацію самого процесу письма. За допомогою автофікції письменник досягає найбільшого ефекту самореалізації, самозаглиблення в творчий процес в наслідок використання різноманітних мовних засобів.

Список літератури:

1. Болдырева Е. М. Автобиографический метатекст И. А. Бунина в контексте русского и западноевропейского модернизма / Е. М. Болдырева: дис. ... д. филол. наук. – Ярославль, 2007. – 495 с.
2. Arnold H. L. Paul Nizon / Heinz Ludwig Arnold // Text+Kritik: Zeitschrift für Literatur. – 1991. – № 110. – S. 99.
3. Benne C. Was ist Autofiktion? Paul Nizon «erinnerte Gegenwart» / Christian Benne. – München: Wilhelm Fink, 2007. – S. 452.
4. Gronemann C. Autofiktion und das ICH in der Signifikantenkette. Zur literarischen Konstitution des autobiographischen Subjekts bei Serge Doubrovsky // Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft, 31, Heft 1/2. – S. 237-262.
5. Krockauer D. Auf der Jagd nach dem eigenen Ich / Doris Krockauer. – München: Wilhelm Fink, 2003. – S. 283.
6. Nizon P. Gesammelte Werke / Paul Nizon. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999. – Bd. 1: Canto. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999. – S. 251.
7. Rusterholz P., Solbach A. Schweizer Literaturgeschichte / Peter Rusterholz, Andreas Solbach. – Stuttgart-Weimar: Metzler, 2007. – S. 529.
8. Schülke A. «Autofiktion» im Werk Paul Nizons / Anne Schülke. – Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2014. – S. 212.
9. Weiser J. Psychoanalyse und Autofiktion // Literaturtheorie und sciences humaines. Frankreichs Beitrag zur Methodik der Literaturwissenschaft. – Berlin, 2008. – S. 43-76.

Кучер З.И.

Черкасский государственный технологический университет

АВТОФИКЦИЯ В РАННЕМ ТВОРЧЕСТВЕ ШВЕЙЦАРСКОГО ПИСАТЕЛЯ П. НИЗОНА

Аннотация

В предложенной статье анализируется раннее творчество одного из наиболее выдающихся швейцарских писателей, представителя «новой генерации» Пауля Низона, в контексте автобиографического дискурса. Основной целью исследования является идентификация и анализ принципов и приемов своеобразного автобиографического моделирования в ранних произведениях П. Низона. Кроме того, в статье рассматривается проблема соотношения фактуальности и фикциональности, а также понятий «автобиография» и «автофикция».

Ключевые слова: автофикция, автобиография, фактуальность, фикциональность, автобиографический метатекст.

Kucher Z.I.

Cherkasy State Technological University

AUTOFICTION IN THE EARLY WORK OF SWISS WRITER PAUL NIZON

Summary

The article deals with early work of one of the most outstanding Swiss writers, 'new generation' representative, Paul Nizon, in the autobiographical discourse. The objective of the present study is identification and analysis of principles and methods of peculiar autobiographical modelling in early work of Paul Nizon. The article deals with the problem of correlation between factuality and fictionality and also with concepts 'autobiography' and 'autofiction'.

Keywords: autofiction, autobiography, factuality, fictionality, autobiographical meta-text.